

Оновлена інформація щодо ситуації у сфері прав людини в Україні

Звітний період: 24 лютого - 26 березня

I. ВСТУП

1. 24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала воєнний напад на Україну,¹ що спричинило серйозне погіршення ситуації з правами людини на всій території країни. Ведення бойових дій Збройними силами Російської Федерації характеризувалося широким застосуванням зброї вибухової дії з широкою зоною ураження в населених пунктах, включно з обстрілами з важкої артилерії та реактивних систем залпового вогню, а також ракетними та повітряними ударами. Також є твердження, що Збройні сили України вели артилерійські обстріли населених пунктів на території, яка контролюється пов'язаними з Росією озброєними групами у Донецькій та Луганській областях. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ) змогла підтвердити, що станом на 26 березня 2022 року бойові дії призвели до щонайменше 2909 випадків загибелі або поранення цивільних осіб, зокрема, 1119 загиблих, і пошкодження або руйнування сотень житлових будинків, лікарень, шкіл, дитячих садків та інших цивільних об'єктів. Фактична кількість жертв набагато вища. Напружені масштабні бойові дії спричинили масове переміщення цивільного населення: за даними УВКБ ООН, станом на 26 березня 2022 року понад 3,8 мільйона людей залишили країну і близько 6,5 мільйона стали внутрішньо переміщеними особами. Через поточні бойові дії та масштабні переміщення багато правозахисників та правозахисниць не могли здійснювати правозахисну роботу, що негативно позначилося на вразливих групах населення, яким вони допомагають. Крім того, зростає стурбованість щодо можливих каральних заходів і помсти правозахисникам та правозахисницям у районах, окупованих російськими військами.
2. Існують переконливі ознаки того, що під час конфлікту мали місце серйозні порушення міжнародного гуманітарного права (МГП) та грубі порушення міжнародного права прав людини,² зокрема принципів розрізнення і заборони невибіркових нападів. Поводження з військовополоненими також спричиняло стурбованість. Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) проводить докладний правовий аналіз питань прав людини та МГП, що виникають через конфлікт, та викладуть свої висновки у наступній доповіді щодо України.

¹ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 від 2 березня 2022 року; Резолюція Ради ООН з прав людини № 49/1 від 4 березня 2022 року.

² Порушення МГП є «серйозними», якщо вони наражають на небезпеку захищених осіб (наприклад, цивільних осіб, військовополонених, поранених і хворих) або об'єкти (наприклад, цивільні об'єкти або інфраструктуру) або порушують важливі цінності та дорівнюють воєнним злочинам. Пояснювальна записка МКЧХ «Що таке серйозні порушення міжнародного гуманітарного права?», <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/2012/att-what-are-serious-violations-of-ihl-icrc.pdf> «Грубі» порушення міжнародного права прав людини негативно позначаються, якісно та кількісно, на основних правах людини, зокрема, праві на життя, праві на фізичну та психічну недоторканність особи. Міжнародна комісія юристів «Право на засоби правового захисту та відшкодування за грубі порушення прав людини», жовтень 2018 року, www.icj.org/the-right-to-a-remedy-and-reparation-for-gross-human-rights-violations-2018-update-to-practitioners-guide-no-2

3. ММПЛУ відстежує ситуацію з правами людини в Україні з 2014 року і має виняткові можливості здійснювати перевірку та фіксувати погіршення ситуації з правами людини, а також сприяти забезпеченню відповідальності для всіх жертв. Попри складнощі, пов'язані з безпековою ситуацією, ММПЛУ цілком готова далі здійснювати моніторинг і доповідати про права людини, а також продовжує працювати обабіч лінії зіткнення.³ З огляду на поточний рівень недостовірної інформації й дезінформації, подальша присутність незалежних правозахисників та правозахисниць в Україні є вкрай важливою для перевірки повідомлень про жертви серед цивільного населення та тверджень про порушення прав людини. Під час підготовки цієї оновленої інформації були використані всі наявні джерела інформації відповідно до стандартної методології УВКПЛ. ММПЛУ змогла задокументувати низку порушень прав людини, які свідчать про дуже тяжкі наслідки конфлікту для цивільних осіб. Інциденти, які на момент публікації не були підтверджені та перевірені, позначені відповідно.

II. ПРАВОВА БАЗА

4. Як Україна, так і Російська Федерація є учасниками кількох основних міжнародних договорів у галузі прав людини.⁴ Міжнародні договори у галузі прав людини застосовуються у всіх контекстах, де Держава-учасниця здійснює юрисдикцію як у межах, так і поза межами своєї території. Вважається, що поза межами своєї території Держава-учасниця здійснює юрисдикцію над територією, яка перебуває під її ефективним контролем, а також над особами, які підпадають під її повноваження.⁵ За винятком законних відступів, передбачених у деяких договорах з прав людини, Держави-учасниці зобов'язані дотримуватися своїх обов'язків за міжнародним правом прав людини в ситуаціях збройного конфлікту.
5. 23 лютого в Україні було оголошено надзвичайний стан на 30 днів. Уряд України ввів воєнний стан 24 лютого на 30 днів, а потім продовжив його до 25 квітня. 1 і 4 березня Уряд повідомив Генерального секретаря ООН про відступ від деяких прав, закріплених у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (МПГПП) та Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) на час дії воєнного стану.⁶
6. Як Російська Федерація, так і Україна зобов'язалися дотримуватися звичаєвого міжнародного гуманітарного права, зокрема, чотирьох Женевських конвенцій і Додаткового протоколу I. Стосовно ведення бойових дій міжнародне гуманітарне право вимагає від учасників конфлікту завжди розрізняти цивільних осіб і комбатантів, цивільні та військові об'єкти, а також спрямовувати свої операції лише проти військових цілей та вживати всіх можливих запобіжних заходів під час вибору засобів і методів атак, щоби уникнути або щонайменше звести до мінімуму випадкову загибель цивільного населення та пошкодження цивільних об'єктів. МГП також містить докладні правила поведінки з особами, які потрапили під контроль однієї зі сторін конфлікту, чи це хворі чи поранені, військовополонені чи цивільні особи, люди, позбавлені свободи або які живуть в умовах окупації.

³ ММПЛУ перемістила більшу частину поточної роботи на західну Україну, проте деякі офіси на сході та півдні України працюють далі.

⁴ Як Україна, так і Російська Федерація ратифікували Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГПП), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП), Конвенцію проти катувань, Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенцію про права дитини та Конвенцію про права осіб з інвалідністю. Україна додатково ратифікувала Конвенцію про захист усіх осіб від насильницьких зникнень.

⁵ Див. ICJ, пп. 107 – 113; ССРР/С/21/Rev.1/Add. 13, п. 10; ССРР/С/GC/36, п. 63; ССРР/С/120/D/2285/2013, п. 6.5; Е/С.12/GC/24, п. 10

⁶ Вербальна нота № 4132/28-110-17626 від 1 березня, яка була змінена та замінена вербальною нотою № 4132/28-194/600-17988 від 4 березня <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2022/CN.65.2022-Eng.pdf>. Україна повідомила Генерального секретаря ООН про відмову від зобов'язань за статтями 12, 13, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 25 МПГПП; статтями 8, 9, 10, 11, 14 ЄКПЛ; статтями 1-3 Додаткового протоколу до ЄКПЛ; статтею 2 Протоколу № 4 до ЄКПЛ. Вона також повідомила про відступ від статей 3, 8(3), 9, 12, 13, 17, 19, 20, 21, 24-27 МПГПП; статей 4 (пункт 3), 8, 9, 10, 11, 13, 14, 16, ЄКПЛ; статей 1, 2 Додаткового протоколу до ЄКПЛ; статті 2 Протоколу № 4 до ЄКПЛ.

III. ВПЛИВ БОЙОВИХ ДІЙ НА ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ

А. Ведення бойових дій

Застосування зброї з широкою зоною ураження

7. У населених районах потрібно уникати застосування зброї вибухової дії з широкою зоною ураження через значну ймовірність її невивіркованої дії. До зброї з широкою зоною ураження належать: а) боєприпаси з великим радіусом вибуху, як-от великі бомби або ракети; б) зброя, що має тенденцію до неточної доставки боєприпасу до цілі, як-от некерована зброя непрямого наведення, включно з артилерією та мінометами; та в) зброя, призначена для доставки боєприпасів на велику відстань, як-от реактивні системи залпового вогню (РСЗВ) та касетні боєприпаси.
8. УВКПЛ стурбоване тим, що Збройні сили Російської Федерації широко застосовували зброю вибухової дії з широкою зоною ураження в населених районах, включно з обстрілами з важкої артилерії та РСЗВ, а також ракетними та повітряними ударами. Більшість випадків загибелі або поранення цивільних осіб і пошкодження цивільних об'єктів, зафіксованих ММПЛУ, були спричинені застосуванням такої зброї. Збройні сили України також вели артилерійські обстріли населених районів на території, яка контролюється пов'язаними з Росією озброєними групами.

Артилерійські обстріли та авіаудари некерованими боєприпасами

9. Некеровані боєприпаси, випущені з систем наземного базування, як-от важка артилерія, РСЗВ та некеровані авіабомби широко використовувалися Збройними силами Російської Федерації під час обстрілів Чернігова, Гостомеля, Ірпеня, Харкова, Києва, Лисичанська, Маріуполя, Северодонецька, Сум, Волновахи та Житомира. На території, яка контролюється пов'язаними з Росією озброєними групами, від обстрілу особливо постраждали Донецьк і Горлівка.

Касетні боєприпаси

10. Хоча ані Російська Федерація, ані Україна не ратифікували Конвенцію з касетних боєприпасів 2008 року, через їхню широку зону ураження застосування касетних боєприпасів у населених пунктах несумісне з принципами міжнародного гуманітарного права, що регулюють ведення бойових дій, і які є обов'язковими для сторін конфлікту. Окрім того, через велику кількість суббоєприпасів, які не вибухають одразу, наражаючи цивільних осіб на ризики протягом багатьох років потому, їх застосування навіть поза межами населених районів спричиняє серйозну стурбованість щодо їхньої непропорційної та довгострокової невивіркованої дії.
11. ММПЛУ отримала достовірні твердження про те, що Збройні сили Російської Федерації використовували касетні боєприпаси у населених районах щонайменше 16 разів, що призвело до загибелі або поранення цивільних осіб і пошкодження цивільних об'єктів. Наприклад, 24 лютого касетний боєприпас вибухнув на території Центральної міської лікарні у м. Вугледар (Донецька область), яке контролюється Урядом, через що загинули четверо цивільних осіб і ще 10 дістали поранень, були пошкоджені машини швидкої допомоги та будівля лікарні. 25 лютого шість дрібних бомб впали на територію та навколо дитячого садка у місті Охтирка (Сумська область), яке контролюється Урядом. У той саме день у кількох районах Харкова, який контролюється Урядом, було застосовано неточні керовані ракети з касетними боєприпасами, внаслідок чого 9 цивільних осіб загинули та 37 дістали поранень.
12. За словами представників самопроголошеної «Донецької народної республіки» та Російської Федерації, близько 11 години ранку 14 березня 2022 року Збройні сили України запустили ракету «Точка-У», оснащену касетними суббоєприпасами,⁷ яка була перехоплена над центром Донецька. Вони стверджують, що кілька касетних суббоєприпасів перехопленої

⁷ Точка-У (9К79-1) – це ракета з дальністю 15-120 км, яка здатна нести боеголовку з 50 касетними суббоєприпасами (9N24) масою 7,15 кг кожен із 1,45 кг вибухової речовини А-ІХ-20, що утворює понад 300 осколків. Ракета масово вироблялася у Радянському Союзі. Російська Федерація та Україна успадкували значну кількість ракет Точка-У.

ракети вбили 20 цивільних осіб на місці її падіння та поранили від 33 до 37 (залежно від джерела). ММПЛУ підтвердила, що під час цього інциденту загинули щонайменше 15 цивільних осіб (3 жінки, 1 чоловік та 11 дорослих, стать яких ще не вдалося встановити) та 36 дістали поранень (20 жінок, 14 чоловіків, 1 хлопчик та 1 дорослий, стать якого ще не вдалося встановити), і працює над перевіркою даних про інші стверджувані жертви. ММПЛУ не змогла перевірити, чи саме касетні суббоеприпаси призвели до загибелі та поранення цивільних осіб.

В. Втрати серед цивільних осіб

13. З 4:00 ранку 24 лютого, коли Російська Федерація почала збройний напад на Україну, до опівночі 26 березня ММПЛУ зафіксувала 2909 випадок загибелі або поранення цивільних осіб:
 - 1119 загиблих (224 чоловіка, 168 жінок, 15 дівчаток і 32 хлопчики, а також 52 дітей і 628 дорослих, стать яких не вдалось встановити)
 - 1790 поранених (201 чоловік, 150 жінок, 32 дівчинки і 24 хлопчики, а також 70 дітей і 1313 дорослих, стать яких не вдалось встановити)
 - У Донецькій і Луганській областях: 1281 випадок (360 загиблих і 921 поранений)
 - На території, яка контролюється Урядом: 995 випадків (301 загиблий і 694 поранених)
 - На території, яка контролюється пов'язаними з Росією озброєними групами: 286 випадків (59 загиблих і 227 поранених)
 - В інших областях України (м. Київ, Черкаській, Чернігівській, Харківській, Херсонській, Київській, Миколаївській, Одеській, Сумській, Запорізькій, Дніпропетровській та Житомирській областях), які перебували під контролем Уряду на момент, коли сталися жертви, зафіксовано 1628 випадків (759 загиблих та 869 поранених).
14. УВКПЛ вважає, що реальні цифри значно вищі, оскільки інформація з деяких місць, де тривають інтенсивні бойові дії, отримується з затримками, та багато повідомлень усе ще потребують підтвердження. Це стосується, наприклад, Ізюма (Харківська область), Маріуполя та Волновахи (Донецька область), Попасної та Рубіжного (Луганська область), Тростянця (Сумська область), де повідомляється про численні жертви серед цивільних осіб. Ці дані проходять перевірку і не включені до наведеної вище статистики.
15. ММПЛУ також зазначає зростання загальної смертності серед цивільних осіб у низці обложених міст, що може бути пов'язане з навантаженням на їхнє здоров'я та погіршенням або браком медичної допомоги.

С. Руйнування та пошкодження цивільних об'єктів

16. З 24 лютого ММПЛУ зафіксувала масштабні руйнування та пошкодження цивільних об'єктів, зокрема, приватних будинків, багатопверхових житлових будинків, адміністративних будівель, медичних та освітніх закладів, особливо у Харкові, Ізюмі, Чернігові, Маріуполі, Сумах, Волновасі. Наприклад, станом на 26 березня ММПЛУ зафіксувала пошкодження чи руйнування 81 цивільного об'єкта лише у Харкові, зокрема, 40 багатоквартирних будинків. Особливо постраждав мікрорайон Салтівка у Харкові. Станом на 26 березня ММПЛУ задокументувала напади на 35 закладів освіти, зокрема, три університети, вісім дитячих садків, 23 школи та один науковий центр. Про численні пошкодження цивільних об'єктів повідомлялося також у Донецьку та Горлівці, які контролюються пов'язаними з Росією озброєними групами.

Медичні заклади

17. УВКПЛ серйозно стурбоване масштабами збитків і руйнувань лікарень та інших закладів охорони здоров'я, про які повідомляється з 24 лютого. Станом на 26 березня ММПЛУ перевірила 74 інциденти, під час яких медичні заклади зазнали пошкоджень різного ступеня, зокрема, 46 лікарень, сім психоневрологічних закладів та 21 інший медичний заклад. Як

наслідок, 54 медичних заклади було пошкоджено, 10 – зруйновано, два – пограбовано. ММПЛУ перевіряє інформацію щодо впливу бойових дій на п'ять інших медичних установ, а також дані про інші інциденти. Шістдесят один напад, який призвів до пошкодження медичних закладів, стався на території, яка контролюється Урядом. Вони включають авіаудари по лікарнях в Ізюмі, Маріуполі, Овручі, Волновасі, Вугледарі. Дев'ять нападів сталися на території, яка контролюється пов'язаними з Росією озброєними групами, чотири - у спірних населених пунктах.

18. ММПЛУ перевірила інформацію про руйнування маріупольської лікарні № 3 внаслідок російського авіаудару, який стався 9 березня. Декілька джерел у Маріуполі, включно з органами місцевої влади, повідомили, що в момент удару лікарня працювала і була чітко позначена. Сімнадцять цивільних осіб (зокрема, медичних працівників/-ць, дітей та вагітних жінок) було поранено, одна з них – жінка на пізньому терміні вагітності. Ані жінку, ані її ненароджену дитину врятувати не вдалося.

Репродуктивне здоров'я та охорона материнства

19. ММПЛУ знайшла підтвердження нападів на шість перинатальних центрів, пологових будинків і десять дитячих лікарень, унаслідок яких дві дитячі та одна перинатальна лікарня були повністю зруйновані. Це наражало жінок і дітей на серйозні ризики травм. Перинатальний центр у Житомирській області, наприклад, був серйозно пошкоджений артилерійськими обстрілами і не міг приймати пацієнтів. У Харкові був обстріляний міський перинатальний центр, і жінок довелося перенаправити до інших закладів. У Маріуполі, який від початку березня зазнавав інтенсивних і постійних артилерійських обстрілів, обласний перинатальний центр припинив роботу через пошкодження електропостачання, і вагітні жінки були направлені до міського пологового будинку № 2, який пізніше також постраждав від обстрілу. У кількох пологових будинках по всій країні жінкам довелося народжувати у підвалах, які медперсонал переобладнав під операційні. Уже станом на 11 березня у Києві у таких умовах народили понад 500 жінок.

Атомні електростанції

Чорнобильська атомна електростанція

20. Чорнобильська атомна електростанція перебуває під контролем Збройних сил Російської Федерації із 24 лютого. 9 березня під час бойових дій було зруйновано єдину лінію електропередачі до майданчика станції, що позбавило станцію електропостачання на декілька днів.

Запорізька атомна електростанція

21. 4 березня Збройні сили Російської Федерації здійснили напад на Запорізьку атомну електростанцію в місті Енергодар – найбільшу з чотирьох діючих атомних станцій в Україні – і згодом взяли під контроль її приміщення. Під час нападу виникла пожежа у навчальному корпусі поруч із ядерними реакторами, яка була загашена. Ані реактори, ані їхня система охолодження, вочевидь, не були пошкоджені. За повідомленнями, під час нападу було поранено двох людей.
22. За даними джерел ММПЛУ, на даний час на території станції знаходиться близько 50 одиниць важкої техніки, близько 400 військовослужбовців та «багато» вибухових речовин і боєприпасів. 14 березня Збройні сили Російської Федерації підірвали зброю поблизу ядерного реактора №1, імовірно з метою її утилізації, що наразило на небезпеку об'єкт і його співробітників.
23. Державна інспекція ядерного регулювання України втратила зв'язок з обома атомними станціями. Радіологічний моніторинг за межами об'єктів і на об'єктах наразі не проводиться. УВКПЛ зауважує, що міжнародне гуманітарне право передбачає спеціальний захист від нападів на атомні електростанції. Цей аспект буде розглянуто у наступній доповіді УВКПЛ.

D. Населення в групах ризику

Доступ до їжі, води, притулку, санітарних умов і медичної допомоги в обложених населених пунктах, містах і селищах, що зазнають нападів, і питання евакуації

24. УВКПЛ серйозно стурбоване тим, що в районах, які безпосередньо страждають від бойових дій, як-от Чернігів, Ізюм, Харків, Маріуполь, Охтирка, Волноваха, бракує основних товарів і предметів першої необхідності, наприклад, продуктів харчування, ліків, опалення, газу, води та мобільного зв'язку. Ситуація погіршується браком домовленості між обома сторонами щодо відкриття зелених коридорів для постачання гуманітарної допомоги в ці населені пункти.⁸
25. ММПЛУ встановила, що станом на 26 березня в обложеному Маріуполі щонайменше 126 багатоповерхових житлових будинків було пошкоджено, і 65 – зруйновано. Згідно з достовірними повідомленнями, із шести міських лікарень для цивільних осіб дві були зруйновані, три пошкоджені, і багато медичних працівників поїхали з міста. Решта закладів працювала далі в обмеженому режимі без опалення, водо- та електропостачання, а також належного забезпечення. Жителі Маріуполя, зокрема, вагітні жінки та діти, були змушені тижнями перебувати у холодних підвалах через постійні бойові дії й тривалий час жити без доступу до чистої води, а часто взагалі до будь-якої води, їжі, належних санітарних умов і медикаментів.
26. 16 березня Драматичний театр, розташований у центрі Маріуполя, був зруйнований потужним вибуховим пристроєм, ймовірно, внаслідок авіаудару Збройних сил Російської Федерації. За повідомленнями, від 800 до 1200 цивільних осіб, включаючи жінок та дітей, ховалися у бомбосховищі та на поверхах театру. Згідно з інтерв'ю ЗМІ з тими, хто вижив, кількість загиблих і поранених цивільних осіб може становити сотні. ММПЛУ працює над підтвердженням числа цивільних жертв унаслідок цього інциденту.
27. ММПЛУ вивчає твердження про те, що деякі жителі Маріуполя були примусом евакуйовані на територію, яка контролюється пов'язаними з Росією озброєними групами, і далі направлені в Росію.

Захист людей з інвалідністю та людей літнього віку

28. Люди з порушеннями фізичних і сенсорних функцій, а також люди літнього віку в населених пунктах, які страждають від поточних бойових дій, мають труднощі з доступом до бомбосховищ. Повідомляється, що у більшості бомбосховищ немає умов перебування для людей з інвалідністю та людей літнього віку. ММПЛУ отримала повідомлення про людей з інвалідністю і людей літнього віку, які через труднощі, з якими вони зіткнулися у бомбосховищах, вважали за краще лишитися у своїх квартирах, наражаючи себе на серйозну небезпеку.
29. Повідомляється, що людям з інвалідністю, за якими доглядають чоловіки, складно перетнути кордон з сусідніми країнами через загальну мобілізацію та заборону на виїзд із країни військовозобов'язаних чоловіків. УВКПЛ зауважує, що 15 березня Верховна Рада України ухвалила законопроект, який після набуття чинності звільнить від цього обов'язку деякі категорії чоловіків, зокрема, надавачів послуг з догляду та осіб з інвалідністю.

Захист людей у закладах тривалого догляду

30. У закладах тривалого догляду для людей з інвалідністю, дітей з інвалідністю та людей літнього віку у Київській, Харківській та Луганській областях склалася жахлива гуманітарна ситуація у зв'язку з поточними бойовими діями та спричиненою ними нестачею продуктів харчування, опалення, електроенергії, води та медикаментів.

⁸ Згідно зі статтею 70(2) Додаткового протоколу I, сторони, що перебувають у конфлікті, зобов'язані дозволити та сприяти швидкому й безперешкодному перевезенню всіх поставок гуманітарної допомоги для цивільних, які її потребують, навіть якщо така допомога призначається для цивільного населення супротивної сторони.

31. У дитячому будинку-інтернаті із 52 дітьми з інвалідністю віком до чотирьох років, який розташований поруч із Києвом, зникло опалення через пошкодження інфраструктури внаслідок бойових дій і стрімко зростала нестача продуктів харчування та медикаментів. Після багатьох днів важкої гуманітарної ситуації 9 березня органам влади України вдалося евакуювати дітей до Києва, проте на той момент більшість дітей постраждали від переохолодження, а їхнє здоров'я було підірвано.
32. Декілька закладів тривалого догляду для людей літнього віку та людей з інвалідністю у східних регіонах не могли бути евакуйовані через воєнні дії. Їхні підопічні страждали від холоду і нестачі опалення, оскільки інфраструктура була пошкоджена внаслідок бойових дій. Заклад тривалого догляду з 350 мешканцями з інтелектуальними та психосоціальними формами інвалідності в Осколі (Харківська область) було сильно пошкоджено внаслідок обстрілу та пожежі 11 березня. Підопічні (серед яких є люди, які обмежені в пересуванні та потребують посиленого догляду), співробітники та співробітниця, а також понад десять дітей 11 днів ховалися у підвалі закладу без опалення. 15 березня пацієнтів та пацієнок було евакуйовано до іншої установи на заході країни. Заклад тривалого догляду в Ясногородці (Київська область), де перебуває близько 180 людей літнього віку та людей з інвалідністю, десять днів залишався без опалення та електроенергії та мусив обмежити норми для споживання запасів їжі. З 9 березня цей район перебуває під контролем російських військ.

Пенітенціарні установи

33. За даними Державної кримінально-виконавчої служби України, станом на 11 березня п'ять пенітенціарних установ зазнали пошкоджень через обстріли, зокрема, слідчі ізолятори у Маріуполі та Чернігові, а також пенітенціарні установи у Маріуполі, Бердянську та Харкові. Як повідомляється, під час обстрілів працівники пенітенціарних установ та ув'язнені ховалися у бомбосховищах.
34. УВКПЛ нагадує, що пенітенціарні установи повинні вживати всіх можливих засобів для забезпечення затриманих та ув'язнених під час бойових дій та продовжувати забезпечувати доступ до їжі, питної води та медикаментів.

IV. ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ

A. Вбивства

35. ММПЛУ перевіряє десятки тверджень про вбивства цивільних осіб у контексті бойових дій, зокрема, ймовірні вбивства цивільних осіб російськими збройними силами у Чернігівській, Київській, Харківській, Херсонській, Луганській, Сумській та Запорізькій областях. У більшості цих тверджень йдеться про те, що цивільні автомобілі були обстріляні під час руху або роздавлені військовою технікою. Встановлені обставини деяких інцидентів указують, що спроби відрізнити цивільних осіб від комбатантів не були зроблені. ММПЛУ також стежить за твердженнями про вбивства, скоєні російськими військовими під час пограбування або експропріації майна, а також під час мирних зібрань. Крім того, ММПЛУ отримала твердження про вбивства двох цивільних осіб, які вважалися пов'язаними з російськими збройними силами або підтримували проросійські погляди.

B. Затримання у зв'язку з конфліктом

36. ММПЛУ задокументувала свавільні арешти та можливі насильницькі зникнення п'ятнадцяти журналістів/-ок та активістів/-ок громадянського суспільства, які активно виступали проти російського нападу в Київській, Луганській, Херсонській та Запорізькій областях. Повідомлялося, що п'ятеро журналістів/-ок і трьох активістів/-ок громадянського суспільства було звільнено. ММПЛУ намагається перевірити ці повідомлення. Ймовірними порушниками є співробітники спецслужб Російської Федерації та пов'язані озброєні групи самопроголошених «республік» на території, яка нещодавно опинилася під контролем російських збройних сил у Херсонській, Луганській, Запорізькій областях.

37. В одному випадку, 4 березня, проукраїнського активіста та колишнього посадовця місцевого органу влади в одному з міст Луганської області було заарештовано після того, як Уряд втратив контроль над містом. За словами родичів, арешт здійснювали кілька чоловіків у цивільному одязі з білими смугами на плечах та стегні. Через п'ять днів їх поінформували, що жертву тримають під вартою в місцевому відділі поліції, який тепер перебуває під контролем «міністерства внутрішніх справ» самопроголошеної «Луганської народної республіки». Родичам вдалося передати медикаменти, але у зустрічі з жертвою їм було відмовлено.
38. Аналогічно ММПЛУ задокументувала арешти та затримання 24 державних службовців і співробітників місцевих органів влади, зокрема, трьох мерів та голови об'єднаної територіальної громади, Збройними силами Російської Федерації та пов'язаними озброєними групами самопроголошених «республік» у районах Київської, Херсонської, Запорізької, Донецької, Сумської, Чернігівської областей, які наразі перебувають під їхнім контролем. УВКПЛ звертає увагу на показовий випадок із мером Мелітополя, якого 11 березня, як повідомляється, Збройні сили Російської Федерації вивезли з гуманітарного центру міста з мішком на голові. Мера було звільнено 16 березня, за повідомленнями, в обмін на звільнення дев'яти військовополонених, затриманих Урядом України. Станом на 26 березня 13 із 24 посадових осіб, за повідомленнями, було звільнено, місцеперебування та статус інших одинадцяти все ще невідомі.
39. УВКПЛ глибоко стурбоване тим, що родичі або члени сімей жертв не отримали жодної інформації про їхнє затримання, місцеперебування чи долю.
40. Від початку збройного нападу Служба безпеки України, Національна поліція та Офіс Генерального прокурора повідомили про арешти понад 300 осіб, підозрюваних у злочинах проти національної безпеки України та допомозі Збройним силам Російської Федерації. ММПЛУ не отримувала скарг стосовно арештів та запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою цих осіб, які, як повідомляється, були ухвалені судами або прокурорами відповідно до правил кримінального переслідування у період воєнного стану. Проте УВКПЛ зі стурбованістю відзначає публікацію відеозаписів двох жінок, ймовірно, заарештованих СБУ, на яких одна давала свідчення проти свого чоловіка, а інша вибачалася за проросійські пости у соціальних мережах. ММПЛУ також отримала твердження про арешти й затримання трьох людей співробітниками та співробітницями СБУ, які не надавали родичам інформацію про їхній офіційний арешт, місця тримання під вартою та долю їхніх близьких.

С. Каткування та жорстоке поводження з цивільними особами

41. УВКПЛ стурбоване великою кількістю повідомлень і відеозаписів каткування та жорстокого поводження з людьми, яких вважають мародерами, бутлегерами, проросійськими прихильниками/-цями та порушниками/-цями комендантської години на території, яка контролюється Урядом України. ММПЛУ отримала достовірні твердження про понад 45 випадків таких каткувань та жорстокого поводження з боку цивільних осіб, співробітників чи співробітниць поліції, членів територіальної оборони. У більшості випадків порушники та порушниця ймовірно прив'язували людей скотчем до стовпів ліній електропередачі або дерев, частково чи повністю роздягали їх, били, зокрема, палицями й прутами, обливали фарбою або наносили на тіло та одяг напис «мародер». Крім заподіяної фізичної та психічної шкоди, позбавлені одягу та прив'язані на вулиці люди можуть страждати від переохолодження. ММПЛУ також задокументувала два випадки, коли співробітники/-ці поліції та члени територіальної оборони били прутами прив'язаних до стовпів людей, звинувачених у мародерстві. Деякі з цих дій можуть дорівнювати сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом (докладніше розглядається нижче).

Д. Пов'язане з конфліктом сексуальне насильство

42. УВКПЛ звертає увагу на підвищені ризики сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, (СНПК) в Україні в контексті збільшення військової присутності в населених районах, встановлення контрольних-пропускних пунктів, затримань людей, руйнування будинків та

інфраструктури, що призводить до браку приватного життя, проблем із доступом до основних товарів і послуг, масового внутрішнього переміщення. Крім того, велика кількість жінок і дівчат залишають Україну, перетинають кордони самі або з дітьми, і наражаються на високий ризик торгівлі людьми та сексуальної експлуатації.

43. Брак фізичної безпеки, доступних послуг для жертв, атмосфера безкарності, страх помсти та стигми, травми – все це призводить до того, що жертви сексуального насильства не повідомляють про те, що з ними сталося. Заяви про СНПК переважно надходять від ймовірних свідків або похідних джерел. Поточні показники, включно з повідомленнями Національної гарячої лінії з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації, свідчать про високий ризик сексуального насильства.
44. ММПЛУ отримала твердження про СНПК, вчинене Збройними силами Російської Федерації, але поки що не змогла перевірити їх відповідно до методології УВКПЛ. ММПЛУ відомо про один випадок сексуального насильства в Київській області, який наразі розслідується українськими правоохоронними органами як порушення законів та звичаїв війни за статтею 438 Кримінального кодексу України. ММПЛУ також отримала твердження про СНПК, вчинене українськими силами, коли взятому у полон російському військовому на камеру погрожували кастрацією.
45. УВКПЛ також зазначає, що прив'язування частково або повністю роздягнених людей до стовпів або дерев та їхнє публічне побиття також може дорівнювати СНПК.

Е. Поводження з військовополоненими

У полоні України

46. 28 лютого Уряд України створив Об'єднаний центр з пошуку та звільнення полонених із метою реєструвати інформацію про військовополонених, захоплених Урядом України, та відстежувати інформацію про українських солдатів та цивільних осіб, які були взяті у полон або затримані Збройними силами Російської Федерації та пов'язаними озброєними групами самопроголошених «республік». Уряд України також доручив Українському національному центру розбудови миру виконувати функції національного довідкового бюро відповідно до статті 122 Третьої Женевської конвенції. Уряд України посилається на низку оцінок загальної кількості російських військовополонених, які становлять від 562 до 2000 людей.⁹
47. ММПЛУ відомо, що військовополонені були доставлені до слідчих ізоляторів або колоній. 19 березня Генеральна прокуратура також оголосила про початок функціонування таборів для військовополонених, але ММПЛУ не отримала жодної інформації про кількість та розташування цих таборів.
48. УВКПЛ із стурбованістю звертає увагу на велику кількість відеозаписів у відкритих джерелах, на яких зафіксовані допити військовополонених українськими силами після взяття у полон. На цих відео військовополонених змушують вибачатися перед українським народом, ганьбити своїх командирів, славити Збройні сили України або закликати родичів зупинити війну.¹⁰
49. Офіс Генерального прокурора повідомив військовополонених про висунуті проти них кримінальні обвинувачення у посяганні на територіальну цілісність України, що призвело до тяжких наслідків, зокрема, загибелі людей і незаконному перетині державного кордону України. В окремих випадках проти них були висунуті обвинувачення у воєнних злочинах.¹¹

⁹ 19 березня 2022 року Ірина Верещук, віцепрем'єр-міністерка і міністерка з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, повідомила про 562 військовополонених, захоплених українськими військами з 24 лютого 2022 року, посилаючись на дані Об'єднаного центру з пошуку та звільнення полонених. Проте вона зауважила, що ці цифри можуть бути неточними, оскільки Об'єднаний центр почав функціонувати лише з 18 березня 2022 року, і вказала, що кількість у 2000 військовополонених, про яку президент України повідомив прокурору МКС, може бути точнішою.

¹⁰ За статтею 13 Третьої Женевської конвенції, військовополонені «завжди повинні бути захищеними, зокрема від актів насилля чи залякування, а також від образ та цікавості публіки».

¹¹ Кримінальне переслідування військовополонених тільки за участь у конфлікті суперечить МГП.

У полоні Російської Федерації

50. ММПЛУ не може перевірити кількість військовополонених, захоплених Збройними силами Російської Федерації та пов'язаними озброєними групами самопроголошених «республік». Пов'язані з Росією озброєні групи самопроголошеної «Донецької народної республіки» повідомили про 331 військовополоненого станом на 19 березня, а пов'язані з Росією озброєні групи самопроголошеної «Луганської народної республіки» повідомили про 35 військовополонених станом на 14 березня. 19 березня Ірина Верещук, віцепрем'єр-міністерка і міністерка з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, заявила, що Уряду України відомо про близько 270 українських військових, які були взяті в полон як військовополонені воюючою стороною. ММПЛУ не отримала жодної інформації про створення Російською Федерацією довідкового бюро для військовополонених згідно зі статтею 122 Третьої Женевської конвенції.
51. ММПЛУ із стурбованістю помітила велику кількість відеозаписів із залякуванням та образами українських військовополонених після взяття їх в полон. ММПЛУ збило відеозаписи зі ЗМІ та відкритих джерел, на яких зафіксовані допити військовополонених одразу після захоплення – деякі проводилися Збройними силами РФ, інші – членами пов'язаних озброєних груп самопроголошених «республік». На відеозаписах військовослужбовців Збройних сил України та територіальної оборони змушували ганьбити своє командування та бойових товаришів, прославляти Збройні сили Росії, закликати Уряд України розпочати мирні переговори з Російською Федерацією або українських солдатів скласти зброю. ММПЛУ зауважує, що деякі військовополонені мали видимі сліди синців.
52. За статтею 13 Третьої Женевської конвенції, з військовополоненими необхідно завжди поводитися гуманно, і як зазначено вище, військовополонені завжди повинні бути захищеними, зокрема від актів насилля чи залякування, а також від образ та цікавості публіки.

V. ОСНОВОПОЛОЖНІ СВОБОДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКИЙ ПРОСТІР

А. Свобода думки та вираження поглядів, і свобода мирних зібрань

53. УВКПЛ серйозно стурбоване повідомленнями про те, що люди в Україні, які публічно висловлювали свої погляди проти воєнного нападу Російської Федерації, наражалися на свавільні арешти, затримання та насильницькі зникнення. 9 березня керівниця громадської організації «Свідоме суспільство Мелітополя» опублікувала на своїй сторінці у Facebook інформацію про те, що у Мелітополі було затримано 40-річного місцевого жителя. За іншими даними, його насильно затримали військовослужбовці Російської Федерації за прослуховування проукраїнської пісні у своєму автомобілі. Його місцеперебування залишається невідомим. ММПЛУ перевірила інформацію про випадки, коли російські військовослужбовці робили попереджувальні постріли під час протестів у Херсоні. 6 березня у Новій Каховці під час мирного протесту проти присутності Російської Федерації було застрелено одного цивільного чоловіка, ще семеро людей дістали поранень. Ймовірними порушниками є співробітники спецслужб Російської Федерації, які перебувають на частинах території Херсонської, Луганської та Запорізької областей.

В. Свобода ЗМІ та безпека журналістів/-ок

54. УВКПЛ занепокоєне безпековими ризиками, з якими стикаються журналісти/-ки та працівники/-ці ЗМІ в Україні. З 24 лютого ММПЛУ зафіксувала сім випадків загибелі журналістів/-ок та працівників/-ць ЗМІ (п'ять чоловіків і дві жінки) під час бойових дій. Ще 13 журналістів/-ок і працівників/-ць ЗМІ (12 чоловіків і одна жінка) раптово опинилися у зоні бойових дій, із них сім дістали поранень (усі чоловіки). Принаймні у чотирьох випадках напади були спрямовані на журналістів/-ок, які чітко помічали себе як працівників ЗМІ – вдягали відповідний захисний одяг або рухалися в автомобілях із написами ТЕЛЕБАЧЕННЯ чи

ПРЕСА – і не перебували поруч із будь-якими можливими військовими цілями. В інших випадках журналісти/-ки наражалися на небезпеку через артилерійські обстріли.

55. 26 лютого під час виконання робочого завдання в Охтирці Сумської області двоє журналістів датського ЗМІ Ekstra Bladet потрапили під вогонь із вогнепальної зброї з боку невідомого нападника і дістали поранень. 28 лютого команда каналу Sky News потрапила під обстріл під Києвом. 1 березня один журналіст загинув під час авіаудару російських збройних військ по телевежі в Києві. 5 березня репортер та оператор британського телеканалу Al Araby потрапили під обстріл російських танків, бронетехніки та піхоти в Ірпені. Вогонь був націлений на їхню машину попри позначки «Преса». Під час нападу вони стали свідками загибелі однієї цивільної людини. Протягом трьох днів вони ховалися з групою цивільних осіб у різних підвалах, після чого їм вдалося вибратися разом із цивільними особами на власних автомобілях та пройти через контрольний пункт Збройних сил Російської Федерації. 13 березня американського кінорежисера і журналіста було застрелено в Києві, коли він документував вплив конфлікту на українців. Його колега дістав поранень ніг і був успішно евакуйований до лікарні у Києві. 14 березня два журналісти Fox News загинули внаслідок артилерійського обстрілу села Горенка під Києвом. Кореспондент цієї групи вижив, але дістав кілька поранень.

VI. КРИМ

56. Як і раніше, Російська Федерація застосовувала своє законодавство на всій території Криму, включно з кримінальним законодавством, всупереч своїм зобов'язанням Окупаційної держави за міжнародним гуманітарним правом. УВКПЛ раніше фіксувало, як застосування законодавства Російської Федерації обмежує основоположні свободи в Криму, зокрема свободу вираження поглядів.
57. 4 березня 2022 року парламент Російської Федерації ухвалив поправки до кримінального кодексу і запровадив строки ув'язнення до 15 років для осіб, засуджених за розповсюдження «свідомо неправдивої інформації» про воєнні операції. Цим саме законом запроваджено покарання строком на п'ять років позбавлення волі за «дискредитацію» та «заклики до перешкоджання» застосуванню Збройних сил Російської Федерації. Збройних сил РФ. Уряд Російської Федерації заявив, що метою нового законодавства є захист «правди» про те, що він називає «спеціальною воєнною операцією» в Україні. УВКПЛ стурбоване тим, що цей закон справив стримувальний ефект на свободу вираження поглядів і засобів масової інформації та змусив деякі ЗМІ в Криму самоцензурувати репортажі про поточний конфлікт.
58. 4 березня 2022 року влада Російської Федерації заблокувала або обмежила доступ до різних інформаційних вебсайтів, зокрема, BBC, Deutsche Welle і RFE, а також до Facebook і Twitter, що позбавило жителів Криму права на доступ до різних новин та поглядів у цей критичний час. Обмеження ЗМІ та доступу до інформації сталися на тлі репресій проти тисяч антивоєнних протестувальників і правозахисників на всій території Російської Федерації.